

Semi-
narium
Histo-
ricum

11283

BIBLIOTHECA
UNIV. JAGELL.
CRACOVENSIS

588975

Mag. St. Dr.

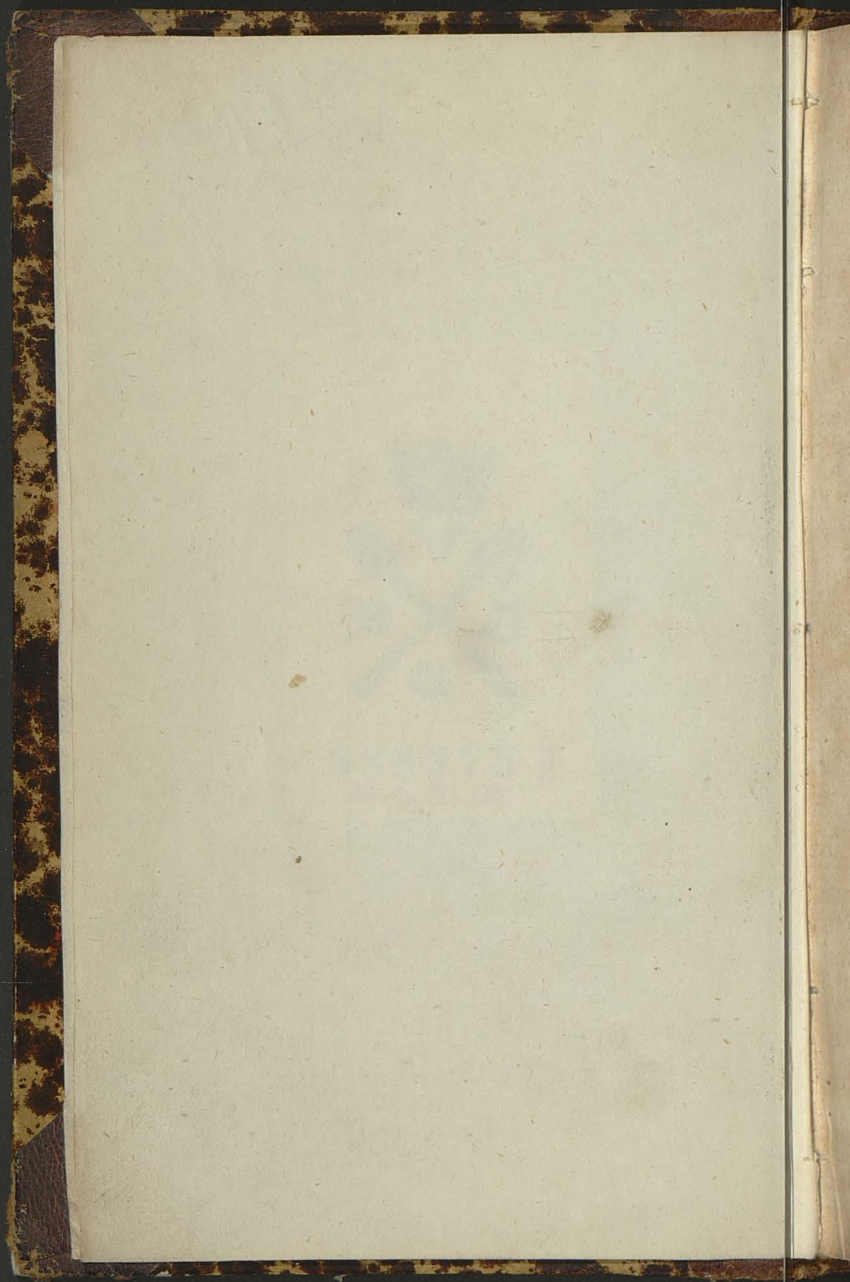
I

588975 I
Mag. St. Dr.

USTAWY POWSZECHNE

DLA
DOBR MOICH
RZĄDZCOW.

Podług Exemplarza drukowanego przeszłego roku
w Siemiatyczach za rozkazem J O. Xiężney
JABŁONOWSKIEY, Woiewodziny
Bracławskiej.

TOM VI.

w WARSZAWIE 1787.

Nakładem i Drukiem MICHAŁA GRÖLLA

Księgarza Nadwornego J. K. Mci.

U.S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT

JOHN M. COHEN
LANDMAN

588975
1/6

W. W. WARRICK
LANDMAN

REIESTR MATERYI

w KSIĄZCE PISARZA HAMERNII

ZNAJDUIĄCEY SIĘ.

Karta.

Ustawy dla Pisarza Hamernianego - 5.

ROZDZIAŁ I.

O Miedzi i Wagach - 8.

ROZDZIAŁ II.

Ustawy dla Hamernika - 10.

ROZDZIAŁ III.

Ustawy dla Kotlarza - 14.

R E I E S T R.

ROZDZIAŁ IV.

Powinności osobiste Pifarza - - - *Karta.*
16.

Wiadomość o Materyałach na co są używane
w Hamerniach - - - - 21.

U S T A W Y

DLA

PISARZA HAMERNIANEGO.

Im cięższe jest funkcyi poznanie, im trudniejszy docieczenie wszędzie, i we wszystkim krzywdy skarbu, tym usługi ofiarowane większego są szacunku.

Fabryka Hamerniana ma swoje wielkie powinności, iedne dependujące od charakteru osobistej cnoty, drugie od znajomości doskonałej rzeczy, iedne i drugie tak są z sobą połączone, że żadney z tych brakować nie powinnyby dozorczy tej fabryki, i owszem: tak się zdaie że koniecznie razem złączone

bydź muszą, bo wierność sama choćby w naywyższym była stopniu oprzeć się niepo-
trafi chęci oszukania majstrów w wielora-
kich sposobach bydź mogącego.

W cudzych krajach każdy do funkcyi przy-
chodzący człowiek i podejmujący się dozo-
ru iakiego, ma pewną udzieloną porcyą umie-
jętności służącej do niey, przy której gdy
oraz łączy i duży charakter, nie tylko ofia-
rować jest zdolnym zwierchności swojej
użyteczność dozoru, ale też przez znościomość
gruntowną rzeczy ulepsza go co raz więcej
udzielając samym majstrom światel, z nauk
własnych powziętych; nigdy ci bowiem z
praktyki samey robiący nicobeydą się bez
Theoryi uczonych ludzi którzy ich wielo-
rako posilkować mogą. Już to przez spo-
soby wynalezione oddziału łatwiejszego kru-
szczow, już to przez dodanie mocniej-
szego do ich topienia ognia. Już to wro-
bocie pieców czyniących ochronę węgla, i
w wielorakich innych okolicznościach, które
praca, ciekawość i gruntowna nauka dać tyl-
ko może.

Kray nasz podobnych dobrodziejstw ni-
komu i nigdzie nieudziela, bo nauk głębo-

kich i dostatecznych wprawy w obywatelach
nieznaydując, używać musimy do rozli-
cznych funkcyi osób, żądnych potrzebnych
do nich światel niemaących, a częstokroć
jeszcze przychodzących z samą chęcią osobi-
stego dla siebie wynalezienia zysku, niezna-
jąc tego sentymentu czułego i naysłodszego
dla ludzi poczciwych, zaśluzenia i zabespie-
czenia go sobie przez wierność i usług appli-
kacye, do których nadgrody, każda zwierz-
chność nychętnieysza byłaby zawsze, iak
prędko cnotę i ulepszony swoy profit, za-
wdzięczaćby iey przychodziło.

W tym więc losów powszechnych udzie-
le za szczęśliwą się policzę gdy poczciwo-
ścią charakteru samego, ozdobionych mieć
będę ludzi, którzy przez pilność, aplikacye,
i ciekawość własną przez lat kilka kontynuo-
waną ułatwić sobie sami potrafią, przez wła-
sną praktykę, tę naukę i iey znajomość, po-
mału porównyując się z temi, którzy lat
kilkanaście bezsennych w nabyciu iey ofia-
rowali nocy. Ja zaś ułatwiając tę dla nich
drogę, umyśliłam dać przepis porządku tey
fabryki, zostawiając czasowi i aplikacyi rzą-
dzącego, ulepszenia iey przez coraz większe
spofoby.

R O Z D Z I A Ł I.

o Miedzi i Wagach.

Trzy dotąd mamy do kraju naszego wchodzące miedzi, Szwedzką, Moskiewską, i Węgierską, z tych ostatnia jest za naylepszą od kotlarzów uznana, więc te sprowadzamy do Hamerni pod imieniem *Kupferplatten* znanej.

Gdy więc ta przywieziona zostanie, iak się na cether Wiedeński kupuje, przybywa na wagę Hamernianą na stu funtach Wiedeńskich 128. Tak tedy miedź wyważona gdy zostanie w obecności Gubernatora i Pisarza prowentowego; ci zaraz w książkę pisarza Hamernianego do jego percepty miedzi własnymi wpiszą rekami.

Wag porządek w naywiększey być powinien attencyi pisarza, dla tego zawsze, sz-

le i funty pod iego kluczem zamknięte zоста-
wać mają, i wywaga żadney rzeczy bez iego
przytomności czyniona bydź niepowinna.

Nim zaś przyśłapi sam do ważenia iakiey
rzeczy, ważyć nayprzod ma same szale, i
uważać, ieżeli równości ich z dołu lub z gory
nie nieprzeszkadza, funty potym mosiężne i
żelazne, starownie odemnie sprowadzone,
opatrzyć ma, ieżeli co pod te przyklepione
niemasz, ieżeli nadpsute nie są, a niezżywa-
jąc nigdy innych tylko te które od skarbu są
dane, ucalenia tych nayzupełniejszyego
strzedz będzie, bo sam w odpowiedzi skar-
bowi zostanie, za stratę lub uszkodzenie ia-
kiekolwiek onych.

Na tychże funtach olejną farbą po żydo-
wsku ma bydź napisana ich wywaga, dla tego
żeby każdy kupujący żyd był przekonany,
że mieysce te żadnego oszukania niezna spo-
sobu, każdy bowiem kąt domu poczciwego
człowieka, zaświadczać powinien, że mu jest
w naywiększey terminu tego obfzerności, dla
tego w żadney wadze postęp czyniony dla
nikogo bydź nie ma, bo nie tylko że podo-
bna sprawiedliwość nayszczególnieyszą i nay-
głównieyszą jest Hamerni zaletą, ale też ni-

gdy i sama mieć niechę, w rządach gdzie moich tey smutney praktyki, ażeby gdziekolwiek dzieć się miała krzywda bliźniego, niezgodna ani z charakterem cnoty, ani z imieniem prawdziwego chrześcianina.

ROZDZIAŁ II.

Ustawy dla Hamernika.

Olważona miedź gdy zostanie, od pisarza Hamernianego, wiele funtów daje Hamernikowi do roboty, ten każdą sztukę najprzód probuje, która szmelcowania potrzebuie, a która nie, więc podobne na bok odkłada.

Na miedzi Węgierskiej nie szmelcowancy pod młot tylko przychoǳącey upału liczy się na stu funtach funtów 3, z których pół

funta powraca się znowu skarbowi w farbie, tak zwanych częściach, które z pod młota odskakują, a którą Hamernicy *Asch-Farben* zowią; istotnego więc na tej miedzi decessu dla skarbu liczy się półtrzecia funta.

Starej miedzi gdy się szmelcowanie skończy. Pisarz odważyć ją ma powtórnie, a odtrąciwszy na upał 3 funty, od sta funtow; półtora funta na upał odliczy, a półtora w gruzie bydz powinno znalezione, czego żeby brakowało majstrowi zroboty odrącono bydz powinno przy generalnym porachunku. Taż miedz pod młot, gdy przyidzie na niej upału znowu liczy się 3 funty, z których więc znowu skarbowi wraca się dwa funty, to jest: w gruzie wyższym półtora funta, a w farbie pół funta, istotnego więc decessu na tej miedzi ma skarb 4 funty.

Na szmelcu Węgierskiey nowej miedzi, liczy się upału półtora funta na sta funtach, a za pół funta dodatek mu się daie do tegoż upału pieniądźmi groszy 24, któren to pieniężny naddatek dla tego mu się daie, żeby w czasie iakiego w szmelcu przypadku i zepfucia miał czym skarbowi zaraz zapłacić, te więc zobopolne zapłacenie przy rachun-

kach następować ma. Taż miedź z pod młota gdy przychodzi, liczy się na niey upału 3 funty od sta funtow, więc podwoynego z tych dwóch robot upału (oproczyć piennężnego za pół funta ocenienia) liczy mu się pół pięta funta z których półtora wraca się znowu do skarbu, to jest: w gruzie funt ieden, a w farbie pół funta, isłotnego więc decessu na tey miedzi ma skarb trzy funty.

Hamernik ma 3 rozchody miedzi, ieden co oddaie do roboty kotlarzowi, drugi co się przedaie hurtownikom, trzeci wyrabiane przez niego samego na szale i denka. Skoro więc co ztego wygotuie, trzeba żeby zaraz szedł po dyspozycye do pisarza, komu ma to oddać; czy kotlarzowi czyli hurtownikom, pisarz zaś Hamernika regestraturę obaczyć będzie powinien, iaką wywagą zapisuie, ażeby przy generalnym porachunku mankament żaden w zapisywaniu nie był dostrzeżony.

Okrawki które oddaie kotlarz mają być pod kluczem pisarza, do czasu onych znowu od Hamernika użycia, które przeważone gdy zostaną, odciągnięte od zapłaty Hamernika zostaną, to jest: naprzykład gdy się da-

do kotlarzowi 100 funtów, z których 10 w okrawkach oddaie, więc jeden i drugi za funtów tylko 90 zapłaconemi bydź mają, naczym Hamernik nic nie traci, bo z starey miedzi wykrawając, przytrubki, rury, pasewki, rondle, dzbanki, i inne drobne naczynia, do kotlarni idące, na mieysce nowey miedzi, taką za to bierze zapłatę iak za miedź nową.

Na tysiąc funtów do szmelcowania miedzi dawać się powinno Hamernikowi sześć koszyków węgla.

Gdyby iakieykolwiek próby czynienia szmelcu potrzeba kiedy była, na ten czas rzecz ta bydź ma przy nieodstępney piśarza i na krok przytomności, którey nayprzod kazawszy obmieść ogniisko tak, ażeby na nim nic się starego nie znaydowało gruzu, ma pilnie strzedz, ażeby hakiem mieszając miedź w zakątki zrzucana od maystrów nie była, mianowicie pod miech iak się to powszechnie praktykuje.

ROZDZIAŁ III.

Ustawy dla Kotlarza.

Kotlarz z rąk pisarza brać nigdy miedzi niepowinien, tak starey iako i nowey, którey do roboty potrzebuie, tylko od Hamernika w obecności pisarza, ktorzy sobie obydwa wpisać to mają w swoje książki, to jest: kotlarz ma zapisać w książkę Hamernika; wiele miedzi mu daie, a Hamernik w kotlarza zapisze, wiele odbiera, co także w swoją książkę wpisze sobie pisarz pod datą dnia i miesiąca zaraz.

Odtąd od kotlarza kotły i inne rzeczy ważyć i odbierać nie będzie, pisarz z włożonym już w naczynie żelazem, albo wylanym ołowiem, ale skoro skończonc zostanie same pierwey odważone bydź ma, dopiero przeważywszy osobno żelazo lub ołów które użyte bydź do którego naczynia ma, znowu te drugi raz przeważy, gdy się to wszystko w niego już włoży dla regularnieyszey wia-

domości, i uszczerzenia się mankamentu zawsze skarbowi stratę przynoszącego, i wniebepieczęństwo odpowiedzi pilarza stawiającego.

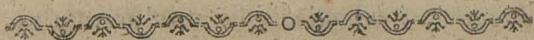
Na małych naczyniach zaraz kotlarz wybić cenę będzie powinien, ażeby tey arbitralnego stanowienia nie dać mocy przedawającemu w sklepie.

Na upał dla kotlarza liczy się funt ieden, w grubey robocie od sta funtow, a trzy funty w drobney, na podobneyże miedzi kwocie.

Węgla na cały rok po 10 kofzów ma wychodzić dla kotlarza.

Aże sprawiedliwość tak w kaźdey rzeczy powinna bydź zachowana, ażeby odrązy nie czyniła kupcom przyjeżdżającym, za wprawianie więc denkow, kotlarz więcey brać nie ma tylko, od ważących 20 do 25 funtow 3 Złote, a od 25 do 35 po Zł. 4, za szale spodnie podprawione Zł. 4, a za wierzchnie Zł. 5.

R O Z D Z I A Ł IV.

Powinność osobiste Pisarza.

Utrzymywać wszystko w porządku i regularności, byź zwierzchnością, przykład z siebie we wszystkim dający, strzedz obrazy Boskiey, i krzywdy skarbu, te są pierwsze powinności człowieka pocziwego, i dobrego sługi.

Bezpieczeństwo od ognia, osrożność w tey mierze, naywiększa pilność, żeby ten smutny przypadek nigdy się nie zdarzył, iest także obowiązkiem naywiększym pisarza, nie-masz na to pewniejszy sposobu, iako gdy dzień i noc znaydować będzie pilność pisarza, w dzień mając niedostępność iego w Hamerni; w wieczor obeyscie wszystkich kątów, pogaszenie wszędzie ognia, i pozamykanie generalne wszystkiego, żeby nikt ani sam stróż, zostawianym na noc nie był w Hamernii, zrobi to oraz, i te drugie dobro, że węgli palić, iść przy nich gotować całą noc

noc w Hamernii mieć ogień, i z lulką siedzieć
nikt nie będzie mógł.

Klucze od wag, od hamerni, od magazynu, od węgla, od gruzu, od okrawek, od farby, zawsze przy sobie mieć pisarz powinien, a na noc to wszystko pozamykawszy, z rana obejść ma czyli z nocy załamanie wszystko w tym porządku, iak wieczorem zostawił, i czyli niedostrzeże gdzie otwierania zamków, i kludek dowodów, albo dziury do łażenia przez szych, co gdyby się postarzegło, raport być ma dany zaraz do Gubernii, i miejscowa nayfrońsza inweſtygacya uczyniona.

Węgla ochrona, nayopatrzniejszy onych zamknięcie, dowodem będzie o pilney na wszystko baczoſci piſarza, które kilkoraką ſzkodę ſkarbowi przynoszą. Imo laſu, *zdo* expenſy pieniężney, *ztio* i czasu darmo trawiącego ſię w Hamerni, iak prędko węglami doſtarczać nikt nie może, dla nieumarkowanego expenſu, uczyniony więc teraźniejszy mój w tey wierze regulament, dla mayſtrów potrzeby, trwałym na zawsze mieć chcę, na poboczny zaś expenſ cale użyte być niemają nigdzie, a dowiedziona ta rzecz pi-

farzowi, lub większość węgla expensy okazana, potrącona w jego zasługach przy kalkulacyi zostanie.

Kupcy przyjeżdżający do Hamernii grzechnie bydź powinni przyięci, bo grubiaństwo, frogość i pycha, wyznacza upodloną bardzo w ludziach edukacją, trzeba więc bardzo siebie małą kochać, żeby się z nią chcieć popisywać przed każdym przyjeżdżającym, ciż kupcy ile możliwości prędko expedyowani bydź powinni, bo to naywiększe zaświadczenie daie regularności usług i roboty fabryki.

Kupno kupca każdego, bydź powinno nayregularniey przez niego samego zaświadczone w księge pifarza ręką własną iego, co i za wiele kupił, z kąd był sam kupiec, i iak się zwał, pifarz też wzajemnie powinien dać mu od siebie rewerz na to co kupił i co zapłacił sposobem pod *Numero 61* będącym.

Tym kupcom ktorzy czapki i rurnice bez kotłów kupować będą droższą ceną pięciu grosami, miedź sprzedawana im być powinna.

Na sessjach Guberniowych co Sobota pifarz z swoim raportem przyjeżdżać ma, tą

formą napisanym iak iest pod *Numero 62*, i pieniądze każdego tygodnia odwożyć do pisarza prowentowego, któremu wpiszę pisarz Hamerniany w książkę co oddaie, a od pisarza prowentowego żądać będzie wzajemnie zapisania zaświadczenia, co i wiele odebrał.

Zadnego pieniężnego wydatku pisarz czytać niepowinien, sam ale na raportach miesięcznych każdy rzemieślnik sławić się ma o sobiście z kartą sobie daną, od pisarza, wiele mu winien skarb zapłacić. Podobnie o kupno materyałów potrzebnych dopomni się, dając tych notatkę których w iakim Miesiącu z magazynu mego potrzebować będzie do Hamernianych robot, że zaś są amoniak, borax, szpialter, rubryka, ziemia Angielska, farba Angielska, oliwa, ocet, dziegieć, salwaser, kłaki, na stratę wchodzą w roboty miedzi, więc tego rekompensę skarbowi w cenie towarów umieszczać należy, a co z tego weźmie z mego magazynu, zapisane w swoje książki mieć będzie ręką dającego te rzeczy.

Hurtownikom sprzedaż miedzi nie iest zbroenna w pewney oney części, uważać

tylko potrzeba, żeby tym tylko ją sprzedawać którzy o mil kilkanaście po nią przyjeżdżać będą, w bliskości zaś będącym kotlarzom, sprzedawać zakazuję, bo to stratę dla Hamerni czyni.

Przy rachunkach gruzu, od sta funtow, topioney starey miedzi półtora funta, być go ma, a od nowey Węgierskiej szmelcowaney, funt jeden, decy na którym gdy się pokaże, w miedzi szukany być powinien, a większość wielości onego, miedzi zmniejszenie ukazać musi.

Ustawiczeny i to potrzebuie zttencyi Pisarza, ażeby dał baczność pilną na ofadę wielkiego młota, żeby zawsze był mocno zaklinowany bo słabo ofadzony, różnie siebie tłucze, i tym sposobem niszczy się tak prędko, nad powszechną praktykę, kiedy we wszystkich Hamerniach po lat kilka jeden trwa, nie dozor więc zwierzchności, niedbałość rzemieślników, tey moiey dotąd szkody była przyczyną.

Na skład gruzu wymurować trzeba zaraz kazać z kamieni skrzynię w ziemi dużą z drzwiami drewnianemi, tak iak do piwni-

cy, ażeby pod kluczem byź mogły pi-
farza.

Dorobione także wieko drewniane byź ma
do kadzi, gdzie się farba wsypane w wodę,
ażeby i to byź mogło pod iego kluczem.

*Wiadomość Materyałów na co są używane
w Hamerni.*

Zelazo prętowe i w fztabach na pręty do
kotłów.

Mosiądz, szpialter, borax, do lutowania mie-
dzi.

Sal amoniak, cyna Angielska, cyna ordyna-
ryna, sól, ocet, kłaki, do pobielenia.

Ołów do lutowania węzowych kotłów.

Drot na brzegi.

Rubryka do farbowania kotłów.

Ziemia Angielska, oliwa, salwafer do polu.

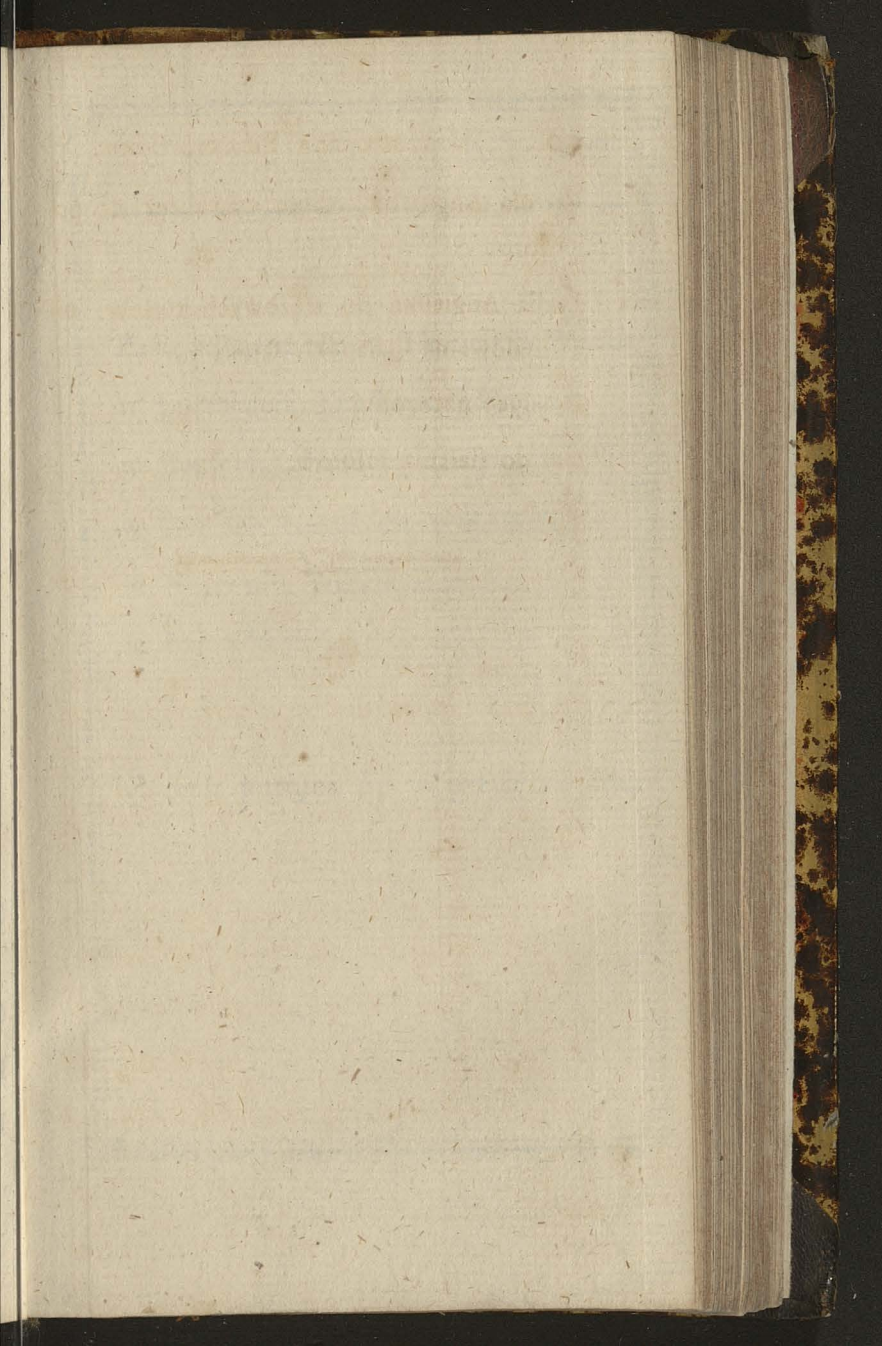
Farba Angielska do węzowych kotłów, po malowania spaianych sztuk.

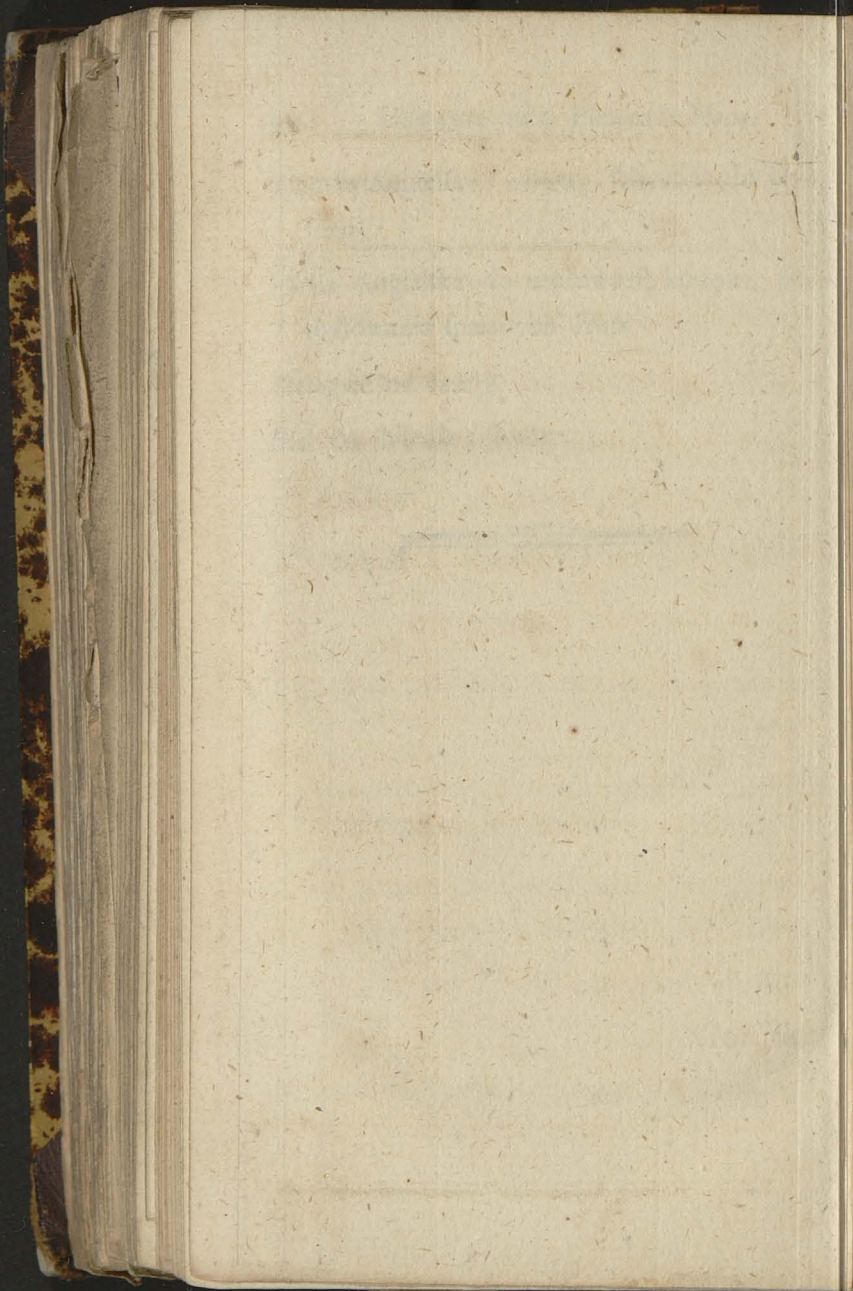
Dziegieć na czopy.

Stal do stalania młotów.

AUSCUK OD PISARZA KUPCOWI DANY.

Roku N. N. Dnia N. N. Miesiąca N. N.

Zaświadczam że z Hamerni Siemiatyckiej kupił Obywatel Miasta N. N. zowiący się N. N. Miedzi Fóntow a to

w Burtakach, Denkach Fóntow	Fónt a Groszy	.	.	.	Zł.
w Baniach, Kotłach, Czapkach	a Groszy	:	:	.	Zł.
w Samych Czapkach y Rurach	a Groszy	.	.	:	Zł.
w Naczyniu Pobielanym	.	.	.	:	Zł.
w Panewkach	.	.	.	.	Zł.
Czyni					Zł.
Z tych potrąca się w przyięciu Miedzi starey Fóntow	Fónt a Groszy	.	.	.	Zł.

Odbieram należącemi do Skarbu.

Raport Tygodniowy Pifarza.

[illegible]

Handel y Przedaż Miedzi.

[illegible]

REPRINTED - 3000

[illegible]

Handel Miedzi z Hurtowemi Kupcami.

Imię y Nazwisko Kupca y z kąd sam kupiec.	G a t u n k i.			Miedź nowa da	Dodatek Miedzi	Miedź Nowa	Pieniądze.		Podpis kupującego.				
	Blachy.	Szale.	Denka.	na za starą.	starey na Upał.	przewyższająca.	z Handlu Miedzi	Za Miedź nową					
							staroy.	przewyższającą.					
	S z t u k i.			Fónty.	Lóty.	Fónty.	Lóty.	Fónty.		Lóty.	Złote.	Grosze.	Złote.

Handel Miedzi w Denkach y Szalach.

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some minor discoloration and faint vertical lines, possibly from the binding or scanning process. The left edge of the page shows the binding structure, including what appears to be a metal clip or staple used to hold the page in place. The overall tone is a warm, off-white or light beige.

Handel Miedzi w Burtakach.

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some minor discoloration and faint vertical lines near the right edge, possibly from the binding or scanning process. There is no text or other markings on the page.

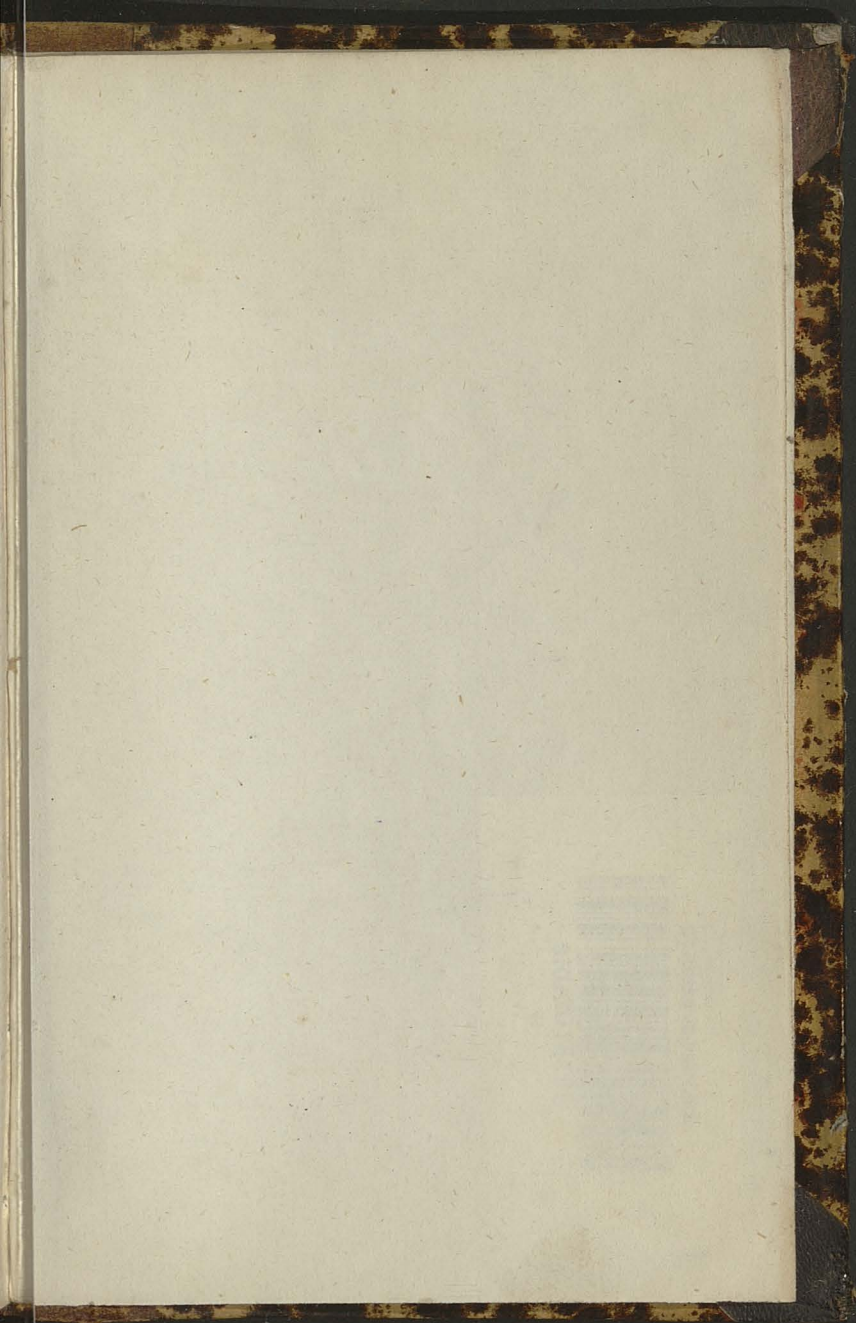
Handel Miedzi w Baniach, Czapkach y Rurach.

A long, narrow, light-colored rectangular object, possibly a piece of paper or a book cover, with several vertical lines or creases running down its length. The object is oriented horizontally and appears to be a scan of a physical item.

Handel Miedzi w słomych Czapkach y Rurach bez Bań.

This image shows a blank, aged, cream-colored page, likely an endpaper or flyleaf of a book. The paper has a slightly textured appearance with some minor discoloration and faint vertical lines near the right edge, possibly from the binding or scanning process. There is no text or other markings on the page.

30.194

JK bl 115/3

200.

14/V 84

stdr0015195

Biblioteka Jagiellońska

